

УДК 159.923.2.3.36

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.12>

Ірина ЦИРКОВНИКОВА

аспірант за спеціальністю 231 Соціальна робота, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4396-219X

Бібліографічний опис статі: Цирковникова, І. (2021). Психологічне благополуччя в аспекті психологічної культури особистості внутрішньо переміщених осіб. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 83–90, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.12>

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ В АСПЕКТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Метою статті є теоретичний аналіз психологічного благополуччя в аспекті психологічної культури внутрішньо переміщених осіб медичних працівників.

На нашу думку, є міцний зв'язок між «психологічним благополуччям» та «психологічною культурою». Для розуміння «психологічного благополуччя» будемо розглядати його через поняття «психологічної культури», як один із його конструкт. Теоретичне дослідження психологічної культури внутрішньо переміщених осіб медиків в аспекті психологічного благополуччя особистості дозволило нам розробити схеми-моделі параметрів та компонентів психологічного культури. Це здійснювалося нами у два етапи. На першому етапі ми розглядали психологічну культуру в загальнотеоретичному плані, у рамках загальнопсихологічних підходів. На другому етапі – у прикладному для вирішення соціально-психологічних завдань для адаптації внутрішньо переміщених осіб, медичних працівників.

Вперше було встановлено суттєвий взаємозв'язок рівня психологічної культури із суб'єктивним фактором – психологічним благополуччям. Досліджено, що психологічний фактор вивчає структурні та функціональні компоненти.

Трансформації піддаються найважливіші особистісні конструкти, такі як психологічне благополуччя, яке розуміється в сучасній науці як злагоджений психічний процес, що забезпечує відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги. Для виявлення найбільш об'єктивної картини психологічного благополуччя необхідно зрозуміти умови, в яких опиняється людина. Складність соціальних та психологічних особливостей конфлікту особливо сильно впливають на людей, і саме їх переосмислення психологічного благополуччя є своєрідним індикатором того, як вони ставляться до навколишньої дійсності і як прогнозують свої життєві перспективи, які перспективи розвитку їх особистісного ресурсу.

У статті було вперше розглянуто психологічне благополуччя в аспекті психологічної культури внутрішньо переміщених осіб медичних працівників. Були з'ясовані основні структурні параметри психологічної культури, виділені основні компоненти психологічної культури. Розглядалося поняття психологічної стійкості, механізми саморегуляції та самоорганізації внутрішньо переміщених осіб медиків, форми і способи комунікації. Виявлено велике значення комунікативної компетенції переселенців медиків в успішній реалізації психологічного благополуччя особистості.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, психологічне благополуччя, психологічна культура, психологічна стійкість, саморегуляція, самоорганізація, комунікативні компетенції.

Ірина TSYRKOVNYKOVA

Postgraduate Student of PHD in specialty 231, Social work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, 20300

ORCID: 0000-0003-4396-219X

To cite this article: Tsyrovnykova, I. (2021). Psykholohichne blahopoluchchia v aspekti psykholohichnoi kultury osobystosti vnutrishno peremishchenykh osib [Psychological well-being in the aspect of psychological culture of the personality of internally displaced persons]. *Vvichlyvist. Humanities*, 6, 83–90, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.12>

PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN THE ASPECT OF PSYCHOLOGICAL CULTURE OF PERSONALITY OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The aim of the article is a theoretical analysis of psychological well-being in terms of psychological culture of internally displaced persons of health workers.

In our opinion, there is a strong link between “psychological well-being” and “psychological culture”. To understand “psychological well-being” we will consider it through the concept of “psychological culture” as one of its constructs. The theoretical study of the psychological culture of internally displaced physicians in terms of psychological well-being of the individual allowed us to develop schemes-models of parameters and components of psychological culture. This was done by us in two stages. At the first stage, we considered psychological culture in general theoretical terms, within the framework of general psychological approaches. At the second stage – in the application for solving socio-psychological problems for the adaptation of internally displaced persons, health workers.

For the first time, a significant relationship was established between the level of psychological culture and the subjective factor – psychological well-being. It is investigated that the psychological factor studies the structural and functional components.

The most important personal constructs are subject to transformation, such as psychological well-being, which is understood in modern science as a harmonious mental process that provides a sense of integrity, inner balance. To identify the most objective picture of psychological well-being, it is necessary to understand the conditions in which a person finds himself. The complexity of social and psychological features of conflict have a particularly strong impact on people and their rethinking of psychological well-being is a kind of indicator of how they relate to the environment and how they predict their life prospects, what are the prospects for their personal resources.

The article for the first time considers psychological well-being in the aspect of psychological culture of internally displaced persons of medical workers. The main structural parameters of psychological culture were clarified, the main components of psychological culture were identified. The concept of psychological stability, mechanisms of self-regulation and self-organization of internally displaced physicians, forms and methods of communication were considered. The great importance of the communicative competence of medical migrants in the successful realization of the psychological well-being of the individual is revealed.

Key words: *internally displaced persons, psychological well-being, psychological culture, psychological stability, self-regulation, self-organization, communicative competencies.*

Актуальність проблеми. У нашій країні виникла ситуація політичного конфлікту, пов'язаного з Південно-Східними регіонами України. Реальні військові дії, обстріли міст і населених пунктів, жорстокість і мародерство по відношенню до мирних громадян з боку держави агресора, яке позиціонує себе як орієнтоване на європейські гуманістичні цінності, справили величезний психологічний вплив на населення Донецької і Луганської областей. Це призвело до масової міграції людей як за межі країни? так і всередині її.

У зв'язку з настільки масовою міграцією людей всередині країни утворився дуже широкий спектр конфліктних внутрішніх та зовнішніх ситуацій: внутрішньо переміщені особи і їх адаптація до нових умов життя, реабілітація тих, хто знаходився в умовах тривалого стресу, психологічна допомога людям, які опинилися в ситуації життєвої кризи, готовність приймаючого населення до розуміння і допомоги людям, змушеним залишити свій будинок.

У цій ситуації велику користь принесли фахівці державних служб, які були задіяні в прийомі і розміщенні внутрішньо переміщених осіб: районні та міські адміністра-

ції, співробітники систем охорони здоров'я та освіти. Психологи, педагоги, соціальні працівники, юристи, журналісти брали на себе відповідальність на самих різних етапах психологічної та соціальної допомоги людям, які вимушені були бігти від жахів війни до інших регіонів.

У роботі фахівців виник цілий ряд певних проблем. Внутрішньо переміщені особи, в нашому розгляданні, медичні працівники, хоч і були за характером культурних і національних цінностей психологічно схожими населенню, яке приймає, але, з іншого боку, їх вимушене переселення по мотиваційно-психологічним характеристикам істотно відрізнялося від того досвіду, який був в психологічній та соціальній науці накопичений раніше.

Основа для успішного соціального та психологічного об'єднання є: внутрішньо-переміщеним особам медикам не потребується серйозна адаптація і підготовка, оскільки існує загальна система культурно-історичних цінностей, однакових підходів до утворення та професійної кваліфікації, володіння українською мовою. Однак переживання життєвої кризи в зв'язку з вимушеним переселенням не може не позна-

читися на особливостях психологічного стану людей медичного направлення.

Трансформації піддаються найважливіші особистісні конструкти, такі, як психологічне благополуччя, яке розуміється в сучасній науці як злагоджений психічний процес, що забезпечує відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги (Л.В. Куликов). Для виявлення найбільш об'єктивної картини психологічного благополуччя необхідно зрозуміти умови, в яких опиняється людина. Складність соціальних та психологічних особливостей конфлікту особливо сильно впливають на людей, і саме їх переосмислення психологічного благополуччя є своєрідним індикатором того, як вони ставляться до навколишньої дійсності і як прогнозують свої життєві перспективи, які перспективи розвитку їх особистісного ресурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття «психологічна культура» та «психологічне благополуччя» є предметом дослідження як у закордонній (М. Аргайл, Н. Бредберн, Е. Дінер, К. Ріфф, М. Селігман, Т. Теріс, В. Шауфеллі, Б. Уілмар, Р. Щереурс, Т. Ротхаузен, М. Йїлдірім, Т. Ланчано, Ш. Чжао, і ін.), так і у вітчизняній психології (Н.К. Бахарєва, Е. Е. Бочарова, А.В. Вороніна, П.П. Фесенко, Т.Д. Шевелєнкова, М. Бояркін, О. Долгополова, Д. Зінов'єва, В. Крутова, С. Мінюрова, І. Зауєнко, К. Нараянамі, Є. Рут, М. Сох, як благополуччя працівника (employee well-being) – Ж. де Жонге, В. Шауфеллі, П. Коттон, П. Харт, В. Шауфеллі, А. Баккер), щастя на роботі (happiness at work) – П. Уорр, Е. Дінер, Р. Бісвас Дінер, А. Баккер, Д. Деркс, Дж. Пріс-Джонс.

Н.О. Климов виділяє певний мінімально необхідний рівень розвитку психологічної культури як «психологічної грамотності», що «у контексті благополуччя не зводиться до елементарної інформованості людини про факти й залежності, що характеризують суб'єктивний світ людини, але передбачає певну специфічну вихованість особистості й певний склад, спрямованість розуму» (Турянська, 2007: 112). Можна сказати, що психологічна культура та психологічне благополуччя цього рівня виступає як психологічне культурне новоутворення, що відображає високий рівень зрілості особистості.

Серед перерахованих проблем мають місце такі, що безпосередньо стосуються соціаль-

ної взаємодії внутрішньо переміщених осіб з навколишнім середовищем в якому вони опинилися.

Метою статті є теоретичний аналіз психологічного благополуччя в аспекті психологічної культури внутрішньо переміщених осіб медичних працівників.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. На нашу думку, є міцний зв'язок між «психологічним благополуччям» та «психологічною культурою». Для розуміння «психологічного благополуччя» будемо розглядати його через поняття «психологічної культури», як один із його конструктів. Теоретичне дослідження психологічної культури внутрішньо переміщених осіб медиків в аспекті психологічного благополуччя особистості дозволило нам розробити схеми-моделі параметрів та компонентів психологічного культури. Це здійснювалося нами у два етапи. На першому етапі ми розглядали психологічну культуру в загальнотеоретичному плані, у рамках загальнопсихологічних підходів. На другому етапі – у прикладному для вирішення соціально-психологічних завдань для адаптації внутрішньо переміщених осіб, медичних працівників.

На першому етапі ми виділили основні структурні параметри психологічної культури:

- детермінанти: досвід соціальних взаємозв'язків, процеси соціалізації, освіта й самоосвіта, виховання в освітньому середовищі й самовиховання;
- функції: регулятивні, інтегративні, комунікативні, когнітивні, емотивні, креативні;
- аспекти: суб'єктні, особистісні, індивідуальні;
- обсяг (або широта) прояву в різних сферах, планах, аспектах, видах соціальної взаємодії особистості (суб'єкт-суб'єктних, суб'єкт-об'єктних, самосуб'єктних);
- напрямки розгляду: соціальні (об'єктивні), особистісні (суб'єктивні);
- виміри: якісної, етичної, моральної, ментальної своєрідності особистості, пов'язані з культурно-історичним розвитком соціального середовища;
- рівні розвитку: ступінь відповідності ВПО культурним, етичним, моральним еталонам соціальної взаємодії людей, прийнятим у даній спільноті;

– рівні у генезисі: психологічна грамотність, комунікативна культура, психологічна компетентність, рівень розвитку психологічної культури;

– структура й компонентний склад психологічної культури розглядається як психологічне утворення особистості, суб'єкта, індивідуальності (рис. 1).

Досліджуючи соціально-психологічну зрілість людини, Г.С. Сухобська виділяє в ній такі параметри: розвинене соціальне мислення, стійкість соціального поведіння, здатність до соціально оцінювальної рефлексії в складних ситуаціях власного життя, соціально зважену емоційну включеність у світ, соціально зваже-

ний оптимізм, громадянську совість, відповідальність (Фесенко, 2005: 11)

Н.О. Лебедева, відзначаючи основні риси нового підходу до визначення цілей, виділяє систему «онтологічних», «гносеологічних» й «акмеологічних» проблем: ціннісні проблеми соціальної діяльності особистості; ціннісні проблеми особистісного самопізнання, самовизначення й саморозвиток; світоглядні проблеми; проблеми міжособистісних відносин; проблеми взаємозв'язку із соціальним середовищем; проблеми взаємодії культур (Турянська, 2007: 98).

Встановлено суттєвий взаємозв'язок рівня психологічної культури з суб'єктивним факто-

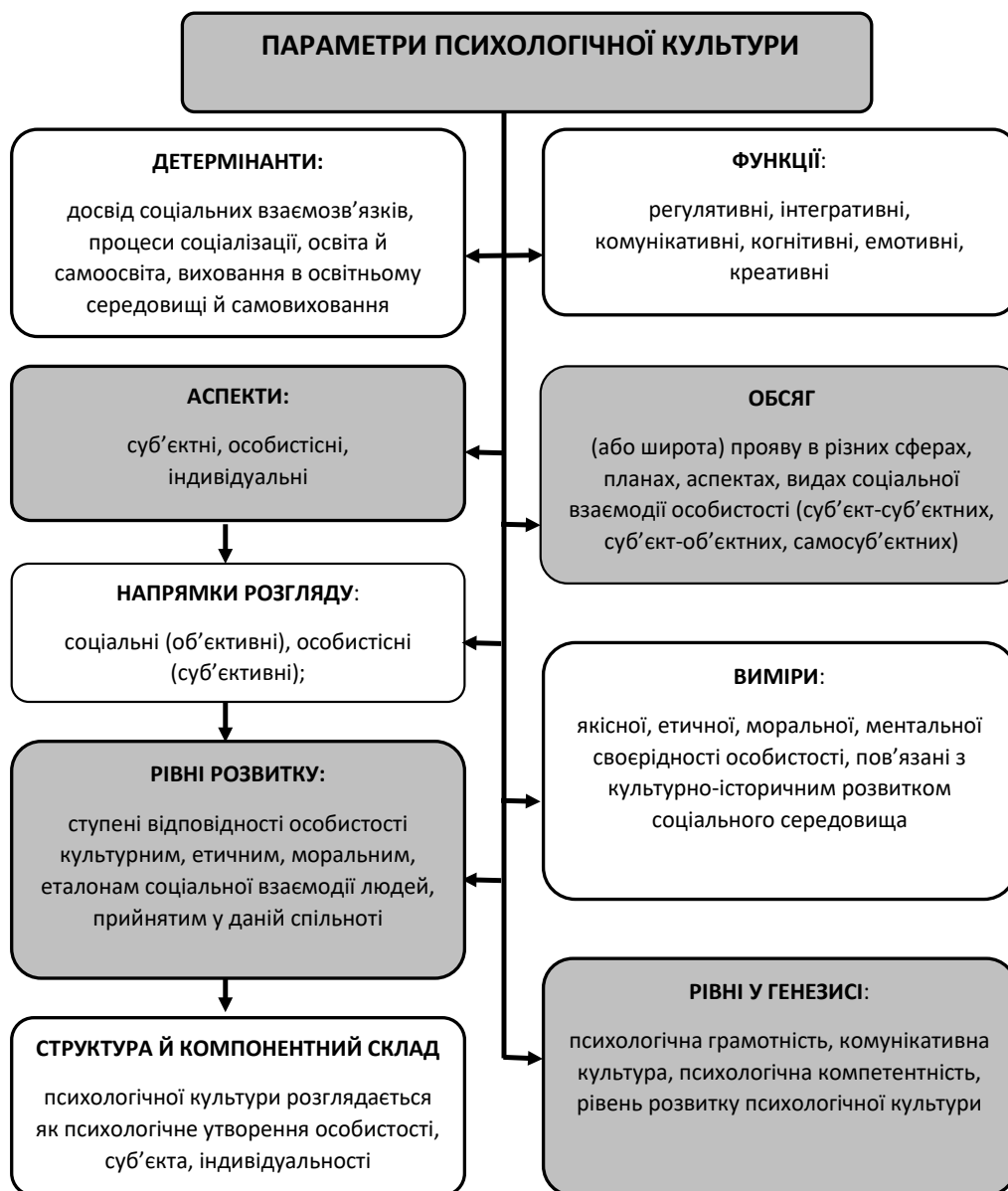

Рис. 1. Параметри психологічної культури

ром – психологічним благополуччям. Досліджено, що психологічний фактор вивчає структурні та функціональні компоненти.

На основі вивчення основних психологічних факторів виявлено, що параметри психологічної культури містять такі компоненти:

– когнітивний: система наукових психологічних знань про людину й соціальну взаємодію людей, система адекватних уявлень про свій внутрішній психічний світ та індивідуальні якості, розвинений інтелект, креативність, схильність до соціальної творчості;

– рефлексивно-перцептивний: спостережливість, уважність до людей, психологічна проникливість, уміння адекватно сприймати самого себе й інших людей (конгруентність), прогностичні вміння, здатність до ідентифікації;

– емоційно-афективний: чуйність до людей, розвинена емпатія й уміння співпереживати, багатство й дієвість переживань, емоційна стабільність, чуйність, доброзичливість, великодушність, милосердя, почуття власної гідності, почуття гумору;

– вольовий: здатність протистояти зовнішньому тиску, здатність пригнічувати негативні емоційні впливи й сильні переживання, здатність не допускати зривів діяльності при значних психічних і фізичних навантаженнях, самоконтроль, витримка, наполегливість у ствердженні моральних цінностей і відстоюванні моральних принципів, надійність;

– комунікативний: уміння спілкуватися з різними людьми, адекватно сприймати й передавати інформацію, уміння будувати й викладати свої думки логічно, доказово й зрозуміло, мовна культура;

– регулятивний: адаптивність, совісність, моральна саморегуляція, здатність до довільної саморегуляції поведінки в діяльності, володіння собою, уміння керувати своїми психічними станами, розумом, психічним здоров'ям;

– підсистема досвіду соціальної взаємодії: установки й стереотипи культурного поведіння, розвинені вміння й навички соціальної взаємодії, соціальна активність, терпимість до людей, ввічливість, дипломатичність, сумлінність, внутрішня гідність, інтелігентність;

– ціннісно-мотиваційний: соціальні норми, цінності й ставлення до них, інтерес до людей, особистісні потреби, толерантність, гуман-

ність, порядність, справедливість, відповідальність, моральність, самоповага.

Це дозволило нам розробити схему основних компонентів психологічної культури та психологічного благополуччя. (рис. 2). Таким чином, психологічна культура та психологічне благополуччя як психічне утворення простежується в усіх основних взаємодіях в даному середовищі: особистість, суб'єкт, індивідуальність; має ієрархічну багаторівневу будову й багатокомпонентний склад; дозволяє виявляти особливості сприйняття іншого суб'єкта, глибину його розуміння, адекватність знань про нього, характер переживань, пов'язаних з іншою людиною, а також виховувати уміння спілкуватися та продуктивно працювати над спільною справою.

Як відзначає Г. А. Балл, «культурно-виховний ідеал людини ХХІ століття втілює в собі загальнолюдську моральність, національний характер, індивідуальну своєрідність особистості. Така людина орієнтована на співробітництво, вона не може деструктивно діяти, і не дасть себе втягнути в руйнівну діяльність» (Турянська, 2007: 198).

У. Джеймс, вивчаючи особливості індивідуальної свідомості, відзначив, що її роль і функція полягають у можливості пристосування до різних ситуацій. Одним із способів поведінки, за У. Джеймсом, є психологічна стійкість особистості, що є основою психологічної культури та психологічного благополуччя внутрішньо переміщених осіб, медичних працівників (Фесенко, 2005: 11).

Психологічна стійкість розуміється як рухливий стан рівноваги системи, що зберігається шляхом її протидії зовнішнім і внутрішнім факторам, з одного боку, а з іншого боку – як цілеспрямоване порушення цієї рівноваги відповідно до завдань, що виникають під час взаємодії системи із середовищем. Щодо цих завдань система формує внутрішню модель зовнішньої (проблемної) ситуації, що й визначає її поведінку (Чиксентмихайи, 2011: 345).

Даний підхід піддає перегляду в психології концепції «середньої позиції» рівноваги, затверджуючи поряд із такими фундаментальними психічними атрибутами, як стабільність і мінливість, поняття психологічної стійкості як центральної психологічної категорії, в основі якої лежать механізми саморегуляції

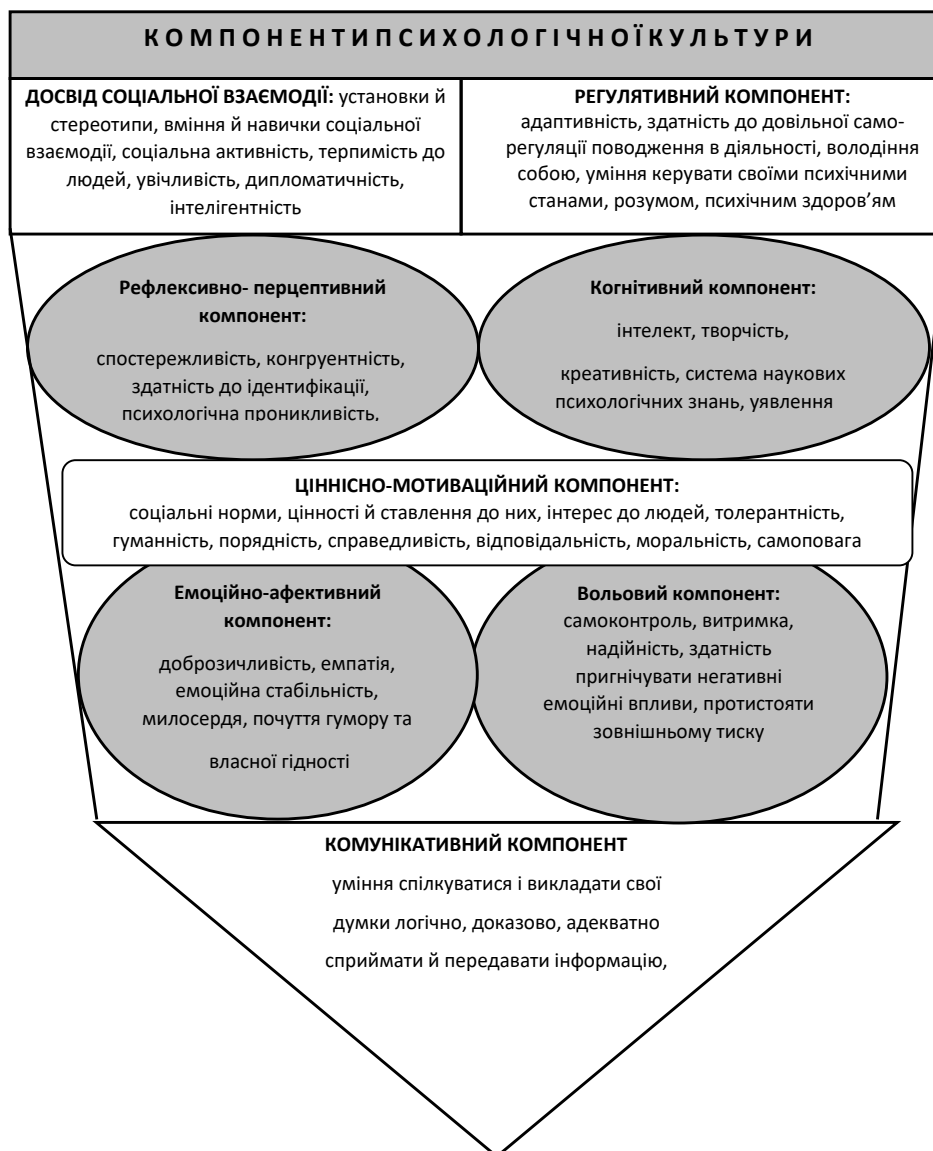

Рис. 2. Основні компоненти психологічної культури

й самоорганізації. Саме психологічна стійкість забезпечує здатність індивіда до само-зміни, діалектично поєднуючи його залежність від ситуації з подоланням її безпосереднього впливу (Фесенко, 2007: 8).

Тому в руслі даного підходу можна припустити, що умовою оптимізації будь-якої комунікації між переселенцями медиками є дії (або стратегії спілкування), які адекватно відповідають внутрішнім (особистісним) і зовнішнім (ситуаційним) факторам. Отже, можна говорити про те, що психологічна стійкість індивідуального стилю комунікації між переселенцями медиками реалізується варіативністю стратегій спілкування. Під варіативністю стратегій спілкування ми розуміємо оптимальну відповідність обраних форм і способів комунікації внутрішнім факто-

рам, що включають уявлення про себе, соціальні установки, норми, життєвий досвід, і зовнішнім факторам, обумовленим впливом конкретної ситуації соціальної взаємодії.

Об'єктивно кожна комунікативна ситуація неповторна, тому логічно було б припустити, що оптимальність або ефективність комунікації між переселенцями медиками буде визначатися різними рівнями сформованості психологічної культури та психологічного благополуччя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У розробленій нами структурній моделі комунікативної компетентності переселенців медиків використовувався системний підхід до аналізу цього явища як чинника психологічної культури та психологічного благополуччя.

Продовжуючи думку К.А. Абульханової (Вороніна, 2002: 5) про те, що головним критерієм ефективності життєвої стратегії є задоволеність життям, ми вважаємо, що психологічне благополуччя переселенців медиків повинна бути спрямована на досягнення поставлених цілей, зростання особистісних потенціалів, задоволення процесом комунікації всіма учасниками і визначає продуктивність (ефективність) комунікативної діяльності.

Особливо актуальним у сфері комунікативної компетентності переселенців медиків є розвиток тенденцій до самоактуалізації. У першу чергу, це не тільки відкритість переселенців медичних працівників кожному моменту вза-

ємодії, а й активна участь, творче перетворення й уміння змінювати звичні стереотипи взаємодії. Це означає не тільки знання взаємодії, але й володіння найважливішими елементами психологічної культури та психологічного благополуччя, вибір засобів і способів оптимальної стратегії комунікації переселенців медичних працівників.

На наш погляд, подібний підхід відбиває гуманістичні цінності, що визначають умови розвитку психологічного благополуччя переселенців медиків. Таким чином, комунікативна компетентність переселенців є необхідною умовою успішної реалізації психологічного благополуччя особистості переселенця медичного працівника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воронина А.В. Оценка психологического благополучия школьников в системе профилактической и коррекционной работы психологической службы : автореф. дис.... канд. психол. наук : 05.02.08. Томск, 2002. 16 с.
2. Панина Е.Н. Взаимосвязь суверенности психологического пространства и субъективного благополучия личности. *Вестник Красноярского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки»*. 2006. Вып. 3. Ч. 2. С. 89–91.
3. Турянська В.Е. Комунікативні здібності як чинник психологічної культури. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2007. Вип. 37. С. 274–279.
4. Фесенко П.П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Москва, 2005. 16 с.
5. Чиксентмихайи М. Психология оптимального переживания / пер. с англ. Москва : Смысл, 2011. 461 с.
6. Шамяионов Р.М. Психология субъективного благополучия: к разработке интегративной концепции. URL: <http://www.myword.ru> (дата звернення: 20.09.2021).
7. Deci E.L. Human Needs and the Self-Determination of Behavior *personality Psychological Inquiry*. 2000. Vol. 11. № 4. P. 227–268.
8. Gabanska J. The polish quarterly of developmental psychology. 1995. Vol. L. № 1–4. P. 1–11.
9. Gilman, R. *Journal of Youth and Adolescence*. 2006. Vol. 35. P. 311–319.
10. Huebner E.S. *Applied Quality of Life Research*. 2006. Vol. 1. P. 139–150.

REFERENCES:

1. Voronina, A.V. (2002). *Oczenka psikhologicheskogo blagopoluchiya shkol'nikov v sisteme profilakticheskoy i korrekcionnoj raboty` psikhologicheskoy sluzhby`* [Assessment of the psychological well-being of schoolchildren in the system of preventive and corrective work of the psychological service]. Extended abstract of Candidates thesis. Tomsk [in Russia]
2. Panina E.N. (2006). *Vzaimosvyaz` suverennosti psikhologicheskogo prostranstva i sub`ektivnogo blagopoluchiya lichnosti*. [The relationship between the sovereignty of the psychological space and the subjective well-being of the individual.] *Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo universiteta – Krasnoyarsk State University Bulletin. Series "Humanities"*. 3. 2. P. 89–91. [in Russia]
3. Turyans`ka V.E. (2007). *Komunikaty`vni zdibnosti yak chy`nny`k psy`xologichnoyi kul`tury`* [Communicative health as an official of psychological culture.] *Visny`k Har`kovs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V.N. Karazina – Visnik of the Kharkiv National University of the Name of V.N. Karazin*. 37. 274–279. [in Ukrainian]
4. Fesenko P. P. *Osmys`slennost` zhizni i psikhologicheskoe blagopoluchie lichnosti* [Meaningfulness of life and psychological well-being of the individual] Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russia].
5. Chiksentmikhaji M. (2011). *Psikhologiya optimal`nogo perezhivaniya* [Psychology of optimal experience] Moscow : Smy`sl [in Russia]

6. Shamionov R.M. Psikhologiya sub`ektivnogo blagopoluchiya: k razrobotke integrativnoj koncepczii [Psychology of subjective well-being: towards the development of an integrative concept]. mmi.fem.sumdu.edu.ua. Retrieved from <http://www.myword.ru> [in Russian].
7. Deci E.L. (2000). Human Needs and the Self-Determination of Behavior personality Psychological Inquiry. 11. 4. 227–268.
8. Gabanska J. (1995). The polish quarterly of developmental psychology. 1–4. 1–11.
9. Gilman, R. (2006). Journal of Youth and Adolescence. 35. 311–319.
10. Huebner, E. S. (2006). Applied Quality of Life Research. 1. 139–150.